

DŁOŃ (103) *sb f*

dłón (17), dłoń (1); dłón *SienLek* (3), *GrzepGeom*, *Strum*, *Oczko*, *KochPhaen*; dłón : dłoń *Mącz* (10 : 1); dłon- (16), dłón- (7); dłon- *KochFr*, *KochPhaen* (2); dłón- *GrzepGeom* (3), *Oczko*; dłon- : dłón- *Mącz* (13 : 3).

sg *N* dłón (34). ◇ *G* dłoni (8). ◇ *A* dłón (19). ◇ *I* dłonią (13). ◇ *L* dłoni (4). ◇ *pl N* dłoni (5) [w tym: (obie)dwie dłoni (3)]. ◇ *G* dłoni (8), dłón (1) *PatKaz III*. ◇ *A* dłoni (7) [w tym: dwie dłoni (5)]. ◇ *I* dłońmi (2). ◇ *L* dłońiach (2).

Sł stp, *Cn notuje*, *Linde XVI* (jeden z tych samych przykładów) – *XVIII w.*

1. Część górnej kończyny ludzkiej od napięstka do końca palców; także wewnętrzna strona tej części ręki; palma *BartBydg*, *Murm*, *Mymer*, *Mącz*, *Calep*, *Cn*; vola (manus) *BartBydg*, *Murm*, *Mącz*, *Calep*, *Cn*; hir *BartBydg*, *Mącz*, *Calep*, *Cn*; manus *BartBydg*, *Mącz* (59) : Trzeczia [rana] ku lokczewy za dłonią *ZapWar 1550 nr 2674*, *1521 nr 2271*; *BartBydg 77*, 105v, 173; *Murm 59*, 63; *Mymer*¹ 23; Tak [położ] iżeby pirwży palecz brzufzczem leżał na podle same⁸⁰ łtawu dłoni kofci *FalZioł V 12v*; Dłon łzyroka á głęboka dobrze, znamionuie długi żywot *GlabGad P2*, P2; potym nowo święcony *Kxiądz/iednę rękę zdrugą łpołem złożywłży dłoni rosłszerzy KrowObr 123v*, 123v; *PLeban* kiedy dziecię krzcłł/ chciał mu oczy mázác/ Plunął ná dłón á bábie kazál prochu podác. *RejFig Dd7*; duplices palmae, Obiedwie dłóni/ Albo wełpołek złożone ręce. *Mącz 306a*, 156c, 174b, 274a, b, 505c (9); przyłóż [czosnek] ná kthorą rękę chcelz/ pod koftkę/ gdzie łye dłón kończy *SienLek 140v*, 24, 116; *Oczko 16*, [40]; *KochFr 134*; *Calep 484b*, 748a, 1138a; Więc dłón miękka/ twarz biała/ moweczka piełzczona: A łukienka iákoby z rąbká wywiniona *KlonWor 62*.

W porównaniach (2): TO ziele [...] korzenie ma łzyrokie iakho dłoni s palczy *FalZioł I 112b*; *BibRadz 3.Reg 18/44*.

Zwroty: »dłonią bić, być bitym« = *policzkować* (1 : 1): *TarDuch C2v*; *Depalmo*, *Pogębkuyę/ policzkuyę dłonią biyę. Mącz 274b*.

»bić dłonią w dłón« = *dobijać targu* (1): *Przedaway kupuy/ hándluy/ biy dłonią w dłón/ Zyfk łobie vgoń. KlonFlis H2*.

»dłonią w dłón bić« = *klaskać* (1): *Popysmus*, *Trzask/ klask/ gdy kto dłónią w dłón biye. Mącz 312b*.

»dłonią [komu] dorobić« = *policzkować* (1): *Expalmare*, *Depalmare*, id est, palmis caedere, Dłonią komu dorobić. *Mącz 111c*.

»dłonią klaskać, dłońmi trzaskać« (1 : 1): *Pálterz* áczkolwiek go łłuchał/ Włzákoż do kofzá pogładał: Częłto dłońmi trzáłkaiąc/ Myłz od niego odpłafzáiác. *BierEz P4*; *WSzytcy narodowie kláłfkaycie (marg) dłonią. (-) rękoma BudBib Ps 46/2*.

»przyjść z prózną dłonią« = *przyjść bez daru* (1): *Iuż drzwi káždemu kthory przydzie s prózną dłonią závártę będą RejZwierc 55*.

Wyrażenia: »dłón człowicza« (1): *Oto máłuczki obłoczek iáko dłón człowicza [sicut vola viri] wyłtępuie zmorzá BibRadz 3.Reg 18/44*.

»dłón ręki, rękú« (1 : 1): *ZapWar 1545 nr 2629*; łą niektorzy czo mieniá aby rzeczy przyłzłe mogły być poznawane po liniach, [...] niektorich na dłoni rękú przyrodzonych y wyrażonych *GlabGad P*.

Szeregi: »od dłoni (aż) do łokcia« [szyk: 2 : 1] (3): Arcybiłkup [...] pomazał Krolowi prawą rękę/ od dłoni aż do łokciá *BielKron* 329; *StryjWjaz* C2v, D3.

»pięść i (albo) dłoń« (2): Iezu ktorys pięściami y dłońiami na obliczu y na szij od grzesznikow był bit *TarDuch* C2v; *Compressa palma aut porrecta ferire*, Pięścią albo dłonią vderzić. *Mącz* 320d.

W przen (5) : Aza (iuz) teraz dłoń Zewáchá y Cálmunny w ręku twoich [*palma Zebach et Calmunna in manu tua*]/ żebychmy dali woysku twemu chlebá? *BudBib Iudic* 8/6; Ielli zwrocił krok moy z drogi/ á zá oczymá moiemá chodziło ferce moie/ á ná dłoniach moich [*manibus meis*] przylnęło cożkolwiek. *BudBib Iob* 31/7, *Iudic* 8/15.

Zwrot: »klaskać dłonią« (1): Rzeki niech klefzczą dłonią [*flumina plaudent manu*]/ śpołem y gory niech huczą. *BudBib Ps* 97/8.

Wyrażenie: »niebaczna dłoń« (1): Nie płużą v mnie miecze/ Gdy nie bączna dłoń w luby pokoy siecze. *RybGęśli* C 2.

a. *W opisie znaków Zodiaku* (3) :

Wyrażenia: »lewa dłoń« (1): Wten czás Wieloryb fwóy plułk z wody vkázuie: A Bootá piérwzy znak pod ziemię wpráwuie. Ktorych czwórzy go topią/ okróm lewéy dłoni: Bo téy wąż Oceaná nieświádomy broní. *KochPhaen* 24.

»prawa dłoń« (2): W Koło koniá/ dwie rybie przed łobą fye chronią: A temu grzywy sięga Wodnik prawą dłonią. *KochPhaen* 11, 18.

2. *Nazwa jednostki miary długości używanej w starożytności, powszechnej też w dawnej Polsce; palmus BartBydg, Mącz, Calep, Cn; dorum Mącz, Cn; lichos, spithama, dodrans pedis, triens Cn; doron Mącz* (38) : *Palmus*, dlon vel potius pyąszcz palmus, est mensurae genus a digito minimo usque ad pollicem *BartBydg* 105v; á dopełnienie ie⁸⁰ [ołtarza] aż do kráiu iego/ w około dłoń iedná [*palmus unus*] *Leop Ez* 43/13; *Bipalmis*, Dwie dłoni ná szierzą. *Mącz* 25b, 78d, 95a, 334d.

W charakterystycznych połączeniach: dłoń na szerz (6), na dłuż (2), w mięsz (2), wzwyż (1); z liczebnikiem głównym (17).

W porównaniach (2): [*ryba wielka*] dwa zęby ma wyfzłe dáleko z gęby/ ná szierz iáko dwie dłoni ieden ząb *BielKron* 452; *Quadrans pedis*, Czwarta część łtopy/ to yełt dłoń/ álbo ták szzeroko yáko dłoń. *Mącz* 334d.

Szeregi: »łokieć i dłoń; na (ile) łokieć i na dłoń« (3; 3): A te záś miáry ołtarzá w łokciu náprawdziwfym/ kthory miał łokieć y dłoń [*habebat cubitum et palmum*] *Leop Ez* 43/13; Goliáth z woyská Filiłyńskiego/ mąż wielkiey vrody z narodu Gigantow/ ná wzwyż łżeść łokci y ná dłoń [*altitudinis sex cubitorum et palmi Vulg l.Reg* 17/4] prześladował lud Izráelłki *BielKron* 65v; Naprzód ma być miárá ná czternaście łokiet y ná dłóni [*quatuordecim ulnas et unam palmam*] *GrzepGeom* L2v, L4 [2 r.], L4v.

»(ile) dłoni albo (ile) palców; na ile dłoni, na ile palcy« (1; 1): *Spithama*, Piądz/ álbo miárá. *Tres palmos*. Trzi dłoni álbo dwánaście páców ofięgáyąca. *Mącz* 409c, 88a.

»na (ilu) palcach albo na dłoń« (1): *Crassitudine quadrantali*, Ná czterech pácách álbo ná dłoń w mięsz. *Mącz* 334d.

»cztery palce to jest dłoń; na pięci palcach to jest na dłoni« (1; 1): *Palmus, mensurae genus*, Miára cztery pá lce w sizerz ofięgáya/ to yeft dłoń ná sizerzą. *Mqcz* 27 4b; *Trientalia folia*, O trzecią część ftopy wzwyż w elkie/ to yeft ná czterech wielkich pálcách álbo ná p iáci pálcách ynńzych/ to yeft ná práwey dłoni. *Mqcz* 464d.

»stopa i dłoń, na stopę i na dłoń« (1 : 1): *Palmiped alis*, Miára pułtory ftopy álbo ftopę y dłoń ofięgáya. *Mqcz* 274b; *Palmipedalis* – Na ftopę y na dłoń sizeroki. *Calep* 749a.

Wyrażenie przyimkowe: »na dłoń« [*w tym: w liczbie mnogiej po liczebniku głównym (11)*] (22): [*Chrystus był*] ny cz uylfy yedno na ofzmy dlon uyelkych a na dzyeuyącz m nyeyńzych *PatKaz III* 118v; *ZLotogłow* [...] pręth ma na dwie dłoni wzwyż *FalZioł* I 92d, V 28; *Leop* 3.Reg 7/26; *BibRadz* 2.Par 4/5, *Ez* 40/43; [*efod*] lie ná bocech ma ścięgác złotemi sźnurámi w złote pierścienie [...] máiac ná pierfiach otwor ná sizerz y ná dłuź ná dłoń gránowity [*Vulg Ex* 28/16] *BielKron* 34, 452; *Mqcz* 290a, 453a; *SienLek* 166v, 168; *Strum* K2; *Calep* 131b, 321a. *Cf Szeregi*.

»na dłoni« (2): *Mqcz* 464d; *Pozewek* był ná trzy pálce/ a minutká [= *wypis*] ná dłoni. *RejZwierc* 189v.

W przeni (1) :

Zwrot: »dłonią pomierzyć« (1): *ręká moiá vgruntowálá ziemię: á práwicá moiá dłonią pomierzyłá niebiofá* [*Vulg Is* 48/13]. *CzechEp* 272.

3. Zestawienie w funkcji nazwy botanicznej (6) :

»dłoń Kryst(us)owa, boża« = *Orchidearum sp. tuberis digitatis* (Rost); *roślina z rodziny storczykowatych; palma Cristi FalZioł; melium satyrion Calep* (5 : 1): tymi ziaruki [!] w Ispanijey sukna farbuią ktore zową palma Crifti/ to iefth dłoń Criftuśowa *FalZioł* I 108c; Iefth drugie ziele ftęgo też rodzaju ktore nazywaią dłoń boża *FalZioł* I 127b, +4c, I 112b; *Calep* 649b, 949a.

Synonimy: **3. zest. dłonki Krystowe, rączki.**

TK